

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԻ ԲԱՒՈՒՄԸ
ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ԷՄԻԳՐԱՆՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ԱՄԱԼՅԱ ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ

Հոդվածի նպատակն է էմիգրանտական գրականության համատեքստում վերլուծել էթնիկ հիշողության, հավերժական վերադարձի, ամերիկյան գրական խառնարանի առանձնահատկությունները: Հոդվածում ներկայացված է էթնիկ մշակույթի և գերմշակույթի բախումը՝ էթնոգենեզով պայմանավորված: Կարոտի, ինքնության, պատկանելության, բազմամշակութայնության, այլության և աքսորի կոնցեպտների քննությունն օգնում է վեր հանելու հոգեբանական մի շարք իրողություններ, որոնց էմիգրանտն առերեսվում է՝ գաղթական (էմիգրանտ) դառնալով: Ներգաղթյալի կարևորագույն խնդիրներից մեկը նոր միջավայրում դառնում է ազգային գենետիկ կոդի պահպանումը: Հոդվածում ներկայացված են էմիգրացիայի տեսակներն ըստ մոտիվացիայի, օրինակ՝ կամավոր կամ հարկադիր: Այս պարագայում հատկապես տարբեր է լինում մարդկանց հոգեվիճակը, քանի որ կոնտրաստային են տարբերությունները էմիգրացիաների միջև: Կամավոր էմիգրանտներն ունեն հստակ մոտիվացիա, որոշակի պլաններ, նպատակներ: Ի հակառակ սրան, հարկադիր էմիգրացիայի դիմողները սովորաբար գուրկ են նպատակներից և մոտիվներից, տեղաշարժվում են սեփական կամքին հակառակ, չեն ունենում պլաններ և պատկերացումներ սեփական ապագայի վերաբերյալ, չեն ունենում կյանքն այլ վայրում շարունակելու որևէ հիմք: Նրանց բնորոշ է անորոշ և առկախված վիճակը:

Բանալի բառեր - էթնիկ հիշողություն, ամերիկյան գրական խառնարան, հավերժական վերադարձ, էթնոգենեզ, փախստական, ինքնություն, պատկանելություն, էկզիստենցիալ ընտրություն, աքսոր, օտարում

Ինչպես ասում է բրիտանացի (ազգությամբ հնդիկ) գրող Մալման Ռուշդիին, «բոլոր ազգերն էլ գաղթում են»¹: Ժամանակակից աշխարհում մենք բոլորս ինչ-որ չափով գաղթականներ ենք, ովքեր անընդհատ շարժման մեջ են: 20-րդ դարն ու հետագա տարիներն ամբողջ աշխարհում բնութագրվում են որպես մարդկանց, ապրանքների, գաղափարների ու տեղեկատվության էմիգրացիոն հոսքերի շարժ: Մենք բոլորս, կամա թե ակամա, նպատակաուղղված կամ լռելյայն, շարժման մեջ ենք: Մենք շարժման մեջ ենք, նույնիսկ եթե ֆիզիկապես նույն տեղում ենք:

¹ Salman Rushdie, Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991, London: Granta Books, 1992, p. 279.

Մշտապես փոփոխվող աշխարհում անշարժ լինելն անիրատեսական տարբերակ է²:

«Մենք արեցինք այն, ինչի մասին երագում էին մեր նախնիները: Նրանք նախանձում էին թոշուններին, իսկ մենք թռանք»³: Էմիգրանտները հաճախ նման են այն թոշուններին, որոնց համար տարբերություն չկա, թե ուր են թոշում: Նրանք անկշիռ են, կապված չեն իրենց արմատներին, և իրենց հեշտ են տրվում թոփաքները: Նրանք շատ արագ կարողանում են հարմարվել նոր իրողություններին և այլևս չեն մտածում վերադառնալու մասին: Մակայն կան նաև էմիգրանտներ, որոնք, միևնույնն է, չեն կարողանում համակերպվել նոր միջավայրին և անընդհատ վերադառնալու մասին են երագում: Մենք վստահորեն կարող ենք ասել, որ գլոբալիզացիայի բնութագրիչներից մեկը մարդու հաղթանակն է տարածության ու ժամանակի նկատմամբ, սակայն թոփաքի և ազատ տեղաշարժվելու բացասական կողմերից մեկն էմիգրանտի անկշռելիության վտանգն է: Եթե փորձենք գրական օրինակով փաստարկել, կունենանք մի անտեսանելի ճամպրուկ, որում մի քանի անպիտան հուշանվերներ են՝ կտրված պատմությունից, հիշողությունից, ժամանակից: Էմիգրանտը ոտք է դնում նոր իրականություն, և միակ բանը, որ նա ունի, դատարկության ուղեբեռն է⁴:

Արմատները, լեզուն, հասարակական նորմերը մարդու ամենակարևոր բնութագրիչներն են: Լքելով հայրենիքը՝ էմիգրանտը սկսում է նոր նկարագրիչներ փնտրել իր համար⁵: Էմիգրանտը հսկայական ժամանակ է ծախսում օտարումը հաղթահարելու վրա: Սկզբում էմիգրանտը փորձում է փախչել իրականությունից, ապա նախապատրաստվում է թոփաքի, թոչելուց հետո էլ վրա են հասնում տանը զգալու անհրաժեշտությունն ու վերադառնալու անհնարիությունը:

Ինչպես ասում է չին-ամերիկացի Հա Ջինը, բոլոր էմիգրանտներն ունեն «երևակայական հայրենի հողեր»⁶: Նոր միջավայրը մշտապես հակադրվում է հիշողություններին, սովորություններին ու ինքնարտահայտման ձևերին, որոնք հատուկ էին էմիգրանտին իր բնական միջավայրում⁷:

Հարրի Լևինն իր «Գրականություն և աքսոր» աշխատության մեջ ընդգծում է, որ էմիգրանտ գրողը պարզապես խոսում է մեր ժամանակի ձայնով⁸: Լևինի աշխարհագրական չափումը հիմնականում արևմտյան է, և նրա ժամանակային հորիզոնը փաստացի դուրս է գալիս

² Տե՛ս **Zygmunt Bauman**, *Globalization: The Human Consequences*, Cambridge: Polity Press, 1998, էջ 2:

³ **Salman Rushdie**, *Shame*, London: Vintage, 1995, p. 85.

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 86-87:

⁵ Տե՛ս **Salman Rushdie**, *Imaginary Homelands: Essays and Criticism, 1981-1991*:

⁶ **Ha Jin**, *The Writer as Migrant*, Chicago: University of Chicago Press, 2008, p. 86.

⁷ Տե՛ս **Said**, *Reflections on Exile*, CSUN, 1984, էջ 186:

⁸ Տե՛ս **Harry Levin**, *Literature and Exile*, in *Refractions: Essays in Comparative Literature*, New York: Oxford University Press, 1966, էջ 62:

քսաներորդ դարի սահմաններից: Հեղինակների թվում, որոնց նա քննարկում է, մարդիկ են, որոնցից ոմանք վտարվել են իրենց կամքին հակառակ, մյուսները վտարվել են սեփական ընտրությամբ: Նա էմիգրանտ է համարում ոչ միայն քսաներորդ դարի գրողներ Ջոզեֆ Կոնրադին, Ջեյմս Ջոյսին, Բորիս Պաստերնակին, Վլադիմիր Նաբոկովին և Սամյուել Բեքթթին, այլ նաև Հենրիկ Իբսենին, Հայնրիխ Հայնեին, Պ. Բ. Շելլին, Վոլտերին, Դանտեին: Եվ եթե մենք էլ մեկնաբանենք էմիգրանտական գրականությունն այնպես, ինչպես Լևինն է անում, ապա աքսորի պատմությունը կարող ենք սկսել Ադամից:

Միգրացիան և աքսորը տարիներ շարունակ գրողների համար դիտվել են որպես մետապատմական վտանգներ, սակայն քսաներորդ դարը միգրացիոն ծավալների մեծացման պատճառով դարձել է գրականության պատմության որոշիչ առանձնահատկություններից մեկը, եթե ոչ ամենաորոշիչը: Խնդիրը, որի մասին ամենաշատն է խոսվում էմիգրանտական գրականության համատեքստում, կապված է անձնական, ազգային, մշակութային, կրոնական ինքնության հետ: Անհատը, հայտնվելով օտար մշակությամբ, բախվում է ինքնության վերախմաստավորման խնդրին և ձեռք բերում հիբրիդային ինքնություն: Ինքնության խնդրին բախվում են նաև այն մարդիկ, որոնք ապրում են էմիգրանտների կողքին: Սեփական հայրենիքում նրանք իրենց երկրին նայում են օտար ու անծանոթ էմիգրանտ գրողի աչքերով: Վերջինիս բացատրությունը շատ պարզ է. բոլորս ապրում ենք միգրացիայի դարաշրջանում, որտեղ բոլորս էլ պոտենցիալ գաղթականներ ենք:

Իր բարդություններով հանդերձ՝ էմիգրանտական գրականությունը մարտահրավեր է նետում ազգային գրականությանը⁹:

1900-ական թվականներից սկսած՝ էմիգրանտ գրողը գրական պատմության որոշիչ դեմքերից մեկն է: Նրա միջազգային նշանակությունը հասկանալու համար նախևառաջ պետք է հասկանալ միգրացիայի էությունը: Փաստորեն, այն ընդամենը տեղաշարժ է մի բնակավայրից մեկ այլ բնակավայր, ինչը սովորաբար ունենում է մի շարք պատճառներ, որոնց միջև կան էական տարբերություններ, քանի որ դրանցից կախված՝ փոխվում են միգրացիայի բնույթը և միգրանտի հոգեվիճակը: Միգրացիայի պատճառները կարող են լինել տնտեսական, քաղաքական, կրթական, սոցիալական, ավտրուփստական, սակայն մեզ հետաքրքրում է, թե ինչպես է միգրացիան արտացոլվում գրականության մեջ: Շատ հաճախ էմիգրանտ գրողի կենսագրությունը ոչ մի ընդհանուր բան չունի նրա ստեղծած գրական բովանդակության հետ: Նա կարող է ստեղծել գրականություն, որը բացարձակապես ոչ մի կապ չունի միգրացիայի կամ միգրանտի հետ, և հակառակը՝ գրողը էմիգրանտ չլինելով, կարող է ստեղծել էմիգրանտական գրականություն:

Գրեթե բոլոր էմիգրանտ գրողները բախվում են սեփական «եսի»

⁹ Տե՛ս **Homi K. Bhabha**, *The Location of Culture*, London: Routledge, 1994, էջ 145:

մասին պատկերացումների փլուզման խնդրին: Էմիգրանտ գրողը սովորական էմիգրանտից տարբերվում է նրանով, որ իր համար այդ ճանապարհը տուն վերադառնալուն է նման, քանի որ նա մոտենում է իր իդեալներին, որոնք ոգեշնչել են նրան ամբողջ կյանքի ընթացքում¹⁰:

Էմիգրանտականության կարևորագույն խնդիրներից է էմիգրանտի էության բացահայտումը: Դիցաբանական, սոցիոլոգիական և հոգեբանական կատեգորիաներն օգնում են բացահայտելու միգրացիայի թաքնված շերտերը: Էմիգրանտականությունն անհատական երևույթ է, բայց էմիգրանտ դառնալու պատճառները երբեմն նույնանում են:

Վիլյամ Սարոյան, Մայքլ Առլեն, Պիտեր Բալաքյան, Դեյվիդ Խերոյան, Քրիս Բոհջալյան: Այս շարքը կարելի է անվերջ շարունակել: Սրանք հայ էմիգրանտ գրողներ են, որոնք ստիպված էին անցնել ներգաղթյալ դառնալու բարդ ճանապարհով, սակայն նրանց քչերն են ճանաչում: Մայքլ Առլենի անունը, օրինակ, շատ քչերին է հայտնի, սակայն նրա գրական վարպետությունը բարձր են գնահատել ամերիկյան արձակի այնպիսի խոշոր դեմքեր, ինչպիսիք են Սքոթ Ֆիցջերալդը և Էռնեստ Հեմինգուեյը: Պիտեր Բալաքյանի «Այրվող Տիգրիս. Հայոց ցեղասպանություն և Ամերիկայի արձագանքը»¹¹ ծավալուն փաստավավերագրական աշխատությունը նշանակալից ավանդ է Հայոց ցեղասպանությունն աշխարհին ներկայացնելու գործում, սակայն, ցավոք, շատ քչերին է ծանոթ: Քրիս Բոհջալյանի հրատարակած «Ավազե ամբողջի աղջիկները»¹² վեպը Հայոց ցեղասպանության և շուրջ մեկ դար այն ժխտելու մասին է, սակայն ամերիկահայ վիպասանի ինչպես այս, այնպես էլ մյուս 15 վեպերն անհայտ են հայ ընթերցողին:

Էմիգրանտությունն ազգություն չի ճանաչում: Այն ուղղակի գցում է անհատին նոր միջավայր, ստիպում հաղթահարել արքունի ու օտարումը, անցնել հոգեբանական մի շարք երևույթների միջով ու կարողանալ պահպանել ազգային ինքնությունը: Ինչքանով է դա հաջողվում՝ ցույց է տալիս ժամանակը: Ի վերջո, անհատը կամ կարողանում է պահպանել ազգային ինքնությունը, կամ պարտվում է գերմշակույթին ու ձուլվում նոր հասարակության մեջ:

Այս համատեքստում ունենք երկու տարբեր մշակութային իրողություններ՝ ամերիկյան Melting pot-ը և կանադական Salad bowl-ը: Կանադայում այս հասկացությունն առավել հայտնի է որպես «մշակութային խճանկար»: Կանադական մոդելի էությունն այն է, որ բազմամշակութային հասարակություն կարող են ինտեգրվել տարբեր մշակույթներ՝ պահպանելով իրենց ազգային ինքնությունը, իսկ ամերիկյան մոդելն առաջարկում է ձուլվել գերմշակույթի մեջ՝ շեշտադրելով մասե-

¹⁰ St´u **Joseph Brodsky**, *The Condition We Call Exile, or Acorns Aweigh*, 1987, in *On Grief and Reason: Essays*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1995, էջ 23-24:

¹¹ **Peter Balakian**, *The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America's Response* Paperback, 2004.

¹² **Chris Bohjalian**, *Sandcastle Girls*, http://history.famlib.org/pdfs/Sandcastle_Girls.pdf

րի համադրումը ամբողջության մեջ: Աղցանի բաղադրիչներն աղցանում համախմբվում են, բայց չեն ձուլվում՝ պահպանելով իրենց որակները: Կանադան թույլ է տալիս փոքր մշակույթներին ապրել, ամերիկյան մոդելն ինտեգրման վերաբերյալ այլ դիտանկյուն ունի: Ամերիկային անհրաժեշտ է ունենալ մեկ միասնական մշակույթ՝ սեփական ազգային ինքնությունը պահպանելու համար:

Բրիտանացի գրող, հրեական շարժման գործիչ, «ազգային խառնարան» հայտնի բնորոշման հեղինակ Իսրայել Ջանգվիլը պատմում է մի ռուս-հրեա փախստականի մասին, որը ներգաղթում է ԱՄՆ՝ խուսափելու իր հայրենիքում էթնիկական գտումներից: Այստեղ նա սեր է գտնում և դառնում հասարակության լիիրավ անդամ, քանի որ էթնիկ պատկանելության տարբերությունները մշակութային փոխանակման արդյունքում անհետանում են: «Ազգային խառնարանի» գաղափարն ընդունվեց և դարձավ ԱՄՆ մշակութային ինքնության կենտրոնական մասը: Այսօր ներգաղթը ԱՄՆ զգալիորեն բարդացել է, սակայն փիլիսոփայությունը դեռ նույնն է: Ամերիկյան ողջումում է մարդկանց ամբողջ աշխարհից և օգնում նրանց դառնալու ամերիկյան հասարակության մի մասնիկը: Ներգաղթյալները գալիս են այս երկիր՝ կարծելով, որ իրենք էլ կարող են ամերիկացի դառնալ՝ անկախ իրենց ծագումից: Սա ամերիկյան ազգային ինքնության կարևոր մասն է և պատճառն այն բանի, որ ԱՄՆ-ն ներգաղթյալների և փախստականների համար դարձել է ամենագրավիչ երկիրն ամբողջ աշխարհում: «Ազգային խառնարանի» հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ Միացյալ Նահանգներում բոլոր մշակութային տարբերությունները խառնվում են իրար ինչպես մետաղներ և ձուլվում՝ ավելի ամուր խառնուրդ դառնալու համար: Կանադայում, ինչպես նաև շատ այլ երկրներում բազմամշակութայնությունն ընդունվում է, իսկ ԱՄՆ-ն խրախուսում է տարբեր մշակույթների յուրացումը: Ներգաղթյալներն աշխարհի տարբեր երկրներից գալիս են ԱՄՆ՝ իրենց հետ բերելով սեփական մշակույթը, որը տարիների ընթացքում դառնում է ամերիկյան մշակույթի մի մասը: Առաջին համաշխարհային պատերազմից առաջ ամերիկյան հասարակություն մուտք գործել ցանկացող ներգաղթյալին ուղղված կարգախոսը կարող ենք ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Թեև դուք կարող եք ձեզ ամերիկացի կոչել ու փորձել ձեզ ամերիկացու պես պահել և մտածել, դուք եղել եք և կմնաք օտարերկրացի»: Կարող ենք այս ձևակերպումն անվանել անգլո-բացառիկություն, թեև անգլո-ամերիկացիները մինչև վերջերս չունեին որևէ էթնիկական նույնականացում. նրանք ամերիկացիներ էին: Ներգաղթյալների նկատմամբ վերաբերմունքը կտրուկ փոխվեց 1914 թվականին, երբ պատերազմի սպառնալիքը շատ ամերիկացիների ստիպեց կասկածի տակ դնել իրենց երկրում ապաստանած եվրոպացիների հավատարմությունը: Պատերազմի չորս տարիները մեծ ազդեցություն ունեցան հասարակական կարծիքի վրա և հանգեց-

րին նոր պատասխանի. «Եթե ուզում ես այստեղ մնալ, պետք է մոռանաս, թե ով ես եղել և դառնաս մեզ նման»: Պատասխաններից առաջինը մարտահրավեր է ներգաղթյալի երազանքին, երկրորդը՝ սպառնալիք ներգաղթյալի ինքնությանը: Պետք է նշել նաև, որ ամերիկայնացումը հաճախ ծայրահեղ դրսևորումներ է ունենում: Ներգաղթյալները չեն գալիս ԱՄՆ իրենց ազգային կամ էթնիկ ինքնությունը պահպանելու գիտակցված մտադրությամբ, ուղղակի ժամանակի ընթացքում տարբերակիչ սահմաններ ստեղծելու անհրաժեշտություն է առաջանում: Կառլ Ֆրեդերիկ Վիտկեն նշում է, որ Ամերիկյան ծնվել է մեր նախնիների տքնաջան փորձերից, որոնք ցանկացել են ստեղծել հասարակություն, որը հիմնված կլինի ազատության, հավասարության, հնարավորությունների և հանդուրժողականության անհատական տարբերությունների վրա: Էմիգրանտության պարադոքսներից մեկն այն է, որ հաճախ ԱՄՆ-ում հայտնվում են մարդիկ, որոնց ինքնությունը վտանգված է սեփական երկրում: Նրանք գալիս են ապահով երկիր, որտեղ, սակայն, կրկին վտանգված են ինքնությունն ու էթնիկ հիշողությունը: Վերջինս մարդկության կամ ազգի մեկ սերնդից մյուսին փոխանցված փորձի, հավատալիքների և ընդհանուր հիշողությունների ամբողջությունն է, այն նաև անվանվում է սերունդների հիշողություն: Էմիգրանտներն օտարության մեջ առաջին հերթին ստեղծում են կրոնական, կրթական և մշակութային կենտրոններ՝ պահպանելու իրենց ինքնությունը: Սակայն պետք է նշել նաև, որ էմիգրանտության դժվարություններն ավելի շատ ճաշակում է ներգաղթյալների առաջին սերունդը: Հետագա սերունդների խնդիրը փոքր-ինչ այլ է. նրանք պետք է պահպանեն իրենց ծնողների ստեղծածը և փոխանցեն հաջորդ սերնդին: Օտարման դեմ պայքարելու տարբեր եղանակներ կան, որոնցից մեկը սեփական պատմությունը ներկայացնելն է: Գրողները դիմում են էթնոկենսագրությանը, իսկ մյուսները շարունակաբար պատմում են իրենց ընտանիքի, տոհմի պատմությունը, որպեսզի հաջորդ սերունդների էթնիկ հիշողությունից չջնջվի ինքնության պահպանման գիտակցությունը: Ինքնության պահպանման կողքին միշտ հայտնվում է հավերժական վերադարձի թեման, որը, ըստ Նիցշեի, նույնական է սիրո հետ. մենք միշտ վերադառնում ենք, եթե սիրում ենք:

Ջոն Հեթֆիլդը «Ինքնությունը որպես էթնիկական ուսումնասիրությունների տեսություն և մեթոդ»¹³ աշխատության մեջ նշում է, որ ինքնության հարցը մարդու կյանքի համար հիմնարար է: «Ով էմ ես» հարցի շրջանակում պետք է մարդուն դիտարկել որպես կենսաբանական, սոցիալ-մշակութային և հոգեբանական էակ:

Ըստ Ռոբերտ Նիսբեթի՝ արևմտյան և այլ քաղաքակրթություններում պատմության արձանագրած բոլոր հավատարմությունների և

¹³ John T. Hatfield, Identity as Theory and Method for Ethnic Studies, Vol. 9, No. 1, January 1986.

նվիրվածությունների մեջ ոչ մեկն այնքան ուժեղ չէ, որքան աշխարհի ողջ գրականության մեջ առատորեն տեղ գտած բառակապակցությունը «Իմ ժողովուրդ»։ Շատերս դեռ ապրում ենք էթնոկենտրոն աշխարհում, որտեղ մեր կենսաբանական և մշակութային ինքնությունները նույնական են։ Արթնացումը և սեփական ես-ի ճանաչումն ինքնագրգացման առաջին քայլերն են։ Երբ մենք շփվում ենք այլ մշակույթների և արժեքային համակարգերի հետ, ավելի օբյեկտիվ ենք դառնում։ Յուրաքանչյուր ոք, ով ցանկանում է գտնել իր իսկական ինքնությունը, պետք է կանգնի ավանդույթի, մշակույթի և նույնիսկ նույնականացման պարադոքսի միջև¹⁴։

Մշակութային, վարքային, լեզվական, ծիսական, կրոնական բոլոր տարբերություններն ամփոփվում են էթնոգենեզում¹⁵։ Մշակութային ինքնությունը պետք է հավատարիմ լինի գտնվելու վայրին, սեռին, ցեղին, պատմությանը, ազգությանը, սեռական կողմնորոշմանը, կրոնական համոզմունքներին և էթնիկ պատկանելությանը։ Ազգային ինքնությունը էթնիկական և փիլիսոփայական հասկացություն է, որտեղ բոլոր մարդիկ բաժանվում են ազգեր կոչվող խմբերի։ Ազգի անդամներն ունեն ընդհանուր ինքնություն և սովորաբար ընդհանուր ծագում՝ նախնիների, ծնողների կամ ծագման իմաստով։ Էթնիկ փոքրամասնությունները դիտարկվում են որպես նորեկներ, որոնք գտնվում են ինտեգրման գործընթացում։ Ինտեգրման և ձուլման մասին գիտական գրականությունն արտացոլում և ձևավորում է բազմաթիվ գիտնականների, քաղաքական գործիչների և քաղաքականություն մշակողների ուսպնյակներ։ Մա պահանջում է ինտեգրման հիմնական մոդելների քննարկում¹⁶։

«Տուն» հասկացությունն անքակտելիորեն կապված է ինքնության հետ՝ լինի անձնական, մշակութային, էթնիկական կամ ազգային։ Աշխարհին բնորոշ են տեղահանությունները, պատերազմները, միգրացիաները և սփյուռքների ձևավորումը։ Տունը հաճախ զուգորդվում է տեղանքի կամ պատկանելության զգացման հետ։ Երբ գիտակցում ես, որ դատապարտված ես ոչնչացման, համաձայն ես թեկուզ ուրիշի հողի վրա վերահաստատվելուն։ Ներգաղթյալը ելք է փնտրում, վերահաստատվում, հեռանում տառապանքներից, սպիներից, չարչարանքներից, վեր կանգնում պատկանելությունից, հավատում, որ լուսավոր ապագայում հնարավոր կլինի ստեղծել մշակույթ, որը ոչ միայն մեկ ազգինը կլինի, այլև կդառնա համամարդկային։

Վլադիմիր Նաբոկովի «Պնին»¹⁷ ստեղծագործության գլխավոր հե-

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 8։

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 11։

¹⁶ Տե՛ս **Marieke Slootman**, *Ethnic Identity, Social Mobility and the Role of Soulmates*, 2017, էջ 13։

¹⁷ **Vladimir Nabokov**, *Pnin*, <https://pdfcorner.com/download-pnin-pdf-book-by-vladimir-nabokov/>

րոս, 52-ամյա Տիմոֆեյ Պնինը ռուս էմիգրանտ է, որը դասավանդում է ամերիկյան համալսարաններից մեկում, սակայն այդքան էլ վարժ չի տիրապետում անգլերենին: Նա ամուսնալուծված է, անձնական կյանքում դատարկություն է, կոլեգաները չեն սիրում Պնինին, ի վերջո նրան ազատում են աշխատանքից, սակայն վեպի ամենատխուր հատվածն այն է, երբ Պնինը սրտի կաթված է ստանում, ինչը ստիպում է նրան հիշել իր առաջին սիրո՝ Միրայի սպանությունը համակենտրոնացման ճամբարում: Վեպն ավարտվում է գեղեցիկ տեսարանով՝ Պնինը շքեղ մեքենայով պանում է դեպի մայրամուտ: Սա նույնպես յուրօրինակ սիմվոլ է, որն էմիգրանտական գրականության համատեքստում կարելի է մեկնաբանել այսպես. հայրենիքից ու հասարակությունից օտարված հերոսը փախուստի միջոցով փորձում է լուծել իր ինքնաօտարման խնդիրը: Նաբոկովը նույնիսկ չի նշում, թե ինչ ուղղությամբ է գնում մեքենան, քանի որ ոչ ոք չգիտի, թե որտեղ կլինի իր հաջորդ կայարանը:

Թոմաս Վուլֆի «Տուն վերադարձ չկա» վեպի գլխավոր հերոս Ջորջ Ուեբերը հանգում է հետևյալ եզրակացության. «Դուք չեք կարող վերադառնալ տուն՝ ձեր ընտանիքի մոտ, վերադառնալ ձեր մանկություն, վերադառնալ տուն՝ սիրո համար, փառքի, երազանքների, վերադառնալ տուն՝ աքսորի, վերադառնալ տուն՝ դեպի ժամանակի և փախուստի Հիշողություն»¹⁸: Ուեբերը համոզված է, որ վերադարձի ցանկացած հույս և երազանք ի սկզբանե դատապարտված են: Տուն կարելի է գտնել նաև այլ ազգության մեջ, բայց օտար հասարակության մեջ դու կարող ես ոչնչանալ, անհետանալ, և քեզ այդպես էլ չեն գտնի: Ի հակադրություն Վուլֆի, ամերիկացի գրող Մայա Էնջրլոուն կարծում է, որ երբեք չես կարող լքել տունը, որովհետև այն տանում էս քեզ հետ: Տունը եղունգներիդ տակ է, մազարմատներումդ, ժպտալուդ ձևում, կոնքերիդ շարժման մեջ, կրծքավանդակիդ մեջտեղում, ամենուր է, և կարևոր չէ՝ ուր ես գնում: Կարող ես կրկնօրինակել այլ վայրերում տարածված շարժումներն ու ժեստերը և անգամ սովորել նրանց պես խոսել: Բայց ճշմարտությունն այն է, որ տունն աստամներիդ արանքում է: Բոլորն էլ դա են փնտրում. հրեաները գնում են Իսրայել, աֆրիկացիները գնում են Աֆրիկա, եվրոպացիները, անգլոսաքսոնները՝ Անգլիա և Իռլանդիա, գերմանական ծագումով մարդիկ՝ Գերմանիա: Կան նաև մարդիկ, որոնք ենթագիտակցական միասնություն ունեն այն երկրի հետ, ուր արտագաղթում են: Միացյալ Նահանգներում, անկախ քո ինքնությունից և ազգային պատկանելությունից, դու կարող ես հասնել քո երազանքներին, քանի որ այստեղ բոլորը հավասար են՝ անկախ կրոնից, լեզվից, մշակույթից:

Թուրք գրող Էլիֆ Շաֆակը նշում է, որ իր բոլոր վեպերում փոր-

¹⁸ **Thomas Wolfe**, *You Can't Go Home Again*: New York: London: Harper and Row, 1940, p. 64.

ձում է ձայն տալ բոլոր անձայններին, գրում է փոքրամասնություններին, տեղահանվածների և արքայալիների մասին. «Ես ցանկանում եմ, որ նրանց պատմությունները լսելի լինեն»: Նա դրական է ընկալում մոդեռնիստական այն միտումը, ըստ որի՝ ազգության կողքին կարող է ապրել և զարգանալ մեկ այլ մշակույթ: Շաֆակը կողմնակից է բարեկամությանը, մշակութային սինթեզին և դրա փոխներգործությանը: Նա չի վատաբանում կամ գովերգում միայն մեկ մշակույթ, հակառակը՝ նա ցանկանում է ապացուցել, որ մի մշակույթն առավել զարգանում և զորեղանում է միայն այլ մշակույթի համատեղ գորակցությամբ: Ինչպես հարիբ է մոդեռնիստական գրականության ներկայացուցիչներին, Շաֆակը կոսմոպոլիտ (աշխարհաքաղաքացի) է և համաձայն է բոլոր ազգերի համերաշխ փոխկապվածությանը: Նրա համար աշխարհի բոլոր կրոններում Աստված աստված է, և կարևոր չեն նրա այլ անվանումները տարբեր լեզուներում: Այլ կերպ ասած՝ գրողի գերնպատակն է, որ անհատը մի քանի մշակույթների հարացույցում գտնի սեփական մտքերի և ինքնադրսևորման ճանապարհը:

Էթնիկ մշակույթի և գերմշակույթի (այս դեպքում՝ ամերիկյան մշակույթի) բախումը ներգաղթյալին ստիպում է էկզիստենցիալ ընտրության առաջ կանգնել: Շատ հաճախ դժվար է հասկանալ՝ էմիգրանտն ուզո՞ւմ է վերադառնալ տուն, թե՞ ազգային գենետիկ կողի պահպանության քողի տակ վերադարձի ցանկության բացակայությունն է թաքնված: Մի կողմից ներգաղթյալը ցանկանում է ապահովություն ու բարօրություն գտնել Ամերիկայում, մյուս կողմից ամեն առիթով նշում է, որ Ամերիկան փորձում է ոչնչացնել փոքր ժողովուրդների էթնիկ հիշողությունը: Ինչպես նշում է Ջեյմս Ադամսը, «ամերիկյան երազանքը»¹⁹ երկրի մասին է, որտեղ յուրաքանչյուր բնակչի կյանքը կլինի ավելի լավը, հարուստ և լի, որտեղ յուրաքանչյուրը հնարավորություն կունենա ստանալու այն, ինչին արժանի է: Այստեղ ներգաղթյալին մնում է միայն ըմբռնել Հայդեգերի փիլիսոփայական sense of belonging-ի էությունն ու ընտրություն կատարել «մնալու» և «գնալու» միջև: Կանադական ծագումով ամերիկացի և հրեա գրող Սոլ Բելտուն ապրում և ստեղծագործում էր ԱՄՆ-ում, սակայն հրեական ինքնության թեման ամբողջ կյանքում այդպես էլ հանգիստ չտվեց գրողին:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ գաղթականները բաժանվում են երկու խմբի՝ նրանք, ովքեր ստիպված են հեռանում, և նրանք, ովքեր իրենց երկրում ունեն թե՛ աշխատանք, թե՛ շրջապատ, թե՛ կրթություն, սակայն, միևնույնն է, հեռանում են: Պատերազմից, սովից, համաճարակից զատ՝ գոյություն ունեն նաև անձնական դրդապատճառներ, օրինակ՝ սեփական հայրենիքում պատկանելության զգացում չունենալը: «Տուն» հասկացության բացակայությունը հատկապես կարևոր է է-

¹⁹ Митрохин Л. Американские миражи, http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/mirages.html

միգրանտ գրողների համար: Հաճախ նրանց չեն ընդունում սեփական երկրում, և հայրենիքը լքելուց հետո նրանք օտարական են դառնում թե՛ ներսում, թե՛ արտերկրում: Երբեմն գրողներին հաջողվում է հաշտեցնել և նույնիսկ միավորել տարբեր մշակույթներ: Նաբոկովն ԱՄՆ-ում դասավանդում էր ռուս գրականություն և ամերիկացի ուսանողներին ծանոթացնում ռուս մեծ գրողներին, իսկ Խալեդ Հոսեյնին, թեև ստեղծագործում է անգլերեն, պատկերում է իրական կյանքն Աֆղանստանում՝ բոլոր դժվարություններով և կտտանքներով՝ երկրի մասին արևմտյան պատկերացումներն ընդլայնելով և կարծրատիպային ընկալումները կոտրելով:

АМАЛИЯ СОГОМОНЯН – Столкновение идентичности и культурных традиций в американской эмигрантской литературе. – Цель данной статьи - проанализировать особенности этнической памяти, вечного возвращения и американского литературного кратера в контексте эмигрантской литературы. В статье представлено столкновение этнокультуры и суперкультуры на почве этногенеза. Понятия тоски, идентичности, принадлежности, мультикультурализма, иного и изгнания помогают раскрыть ряд психологических реалий, с которыми сталкивается эмигрант, становясь мигрантом. Одним из важнейших вопросов для иммигрантов в новой среде является сохранение национального генетического кода. В статье представлены виды миграции в плане мотиваций, например, добровольная или вынужденная. В этом случае особенно отличается психическое состояние людей, потому что различия между миграциями контрастны. Добровольные мигранты имеют четкую мотивацию, определенные планы, цели. Вынужденные мигранты, напротив, как правило лишены мотивации, переезжают против своей воли, не имеют планов и представлений о собственном будущем, а также не имеют причин продолжать жить в другом месте. Для них характерны неопределенность и неясность.

Ключевые слова: этническая память, американский литературный кратер, вечное возвращение, этногенез, беженец, идентичность, принадлежность, экзистенциальный выбор, изгнание, отчуждение

AMALYA SOGHOMONYAN – The Clash of Identity and Cultural Tradition in American Migrant Literature. – The purpose of the article is to analyze the peculiarities of ethnic memory, eternal return and the American literary crater in the context of migrant literature. The article presents the clash of ethnic culture and super-culture motivated by ethnogenesis. The concepts of longing, identity, belonging, multiculturalism, otherness and exile help to reveal a number of psychological realities which the emigrant faces becoming a migrant. The preservation of the national genetic code is one of the most important issues for immigrants in the new environment. The article presents the types of migration based on the motivation, for example, voluntary or forced. In this case, the mental state of people is especially different, because the differences between migrations are in contrast with each other. Voluntary migrants have a clear motivation, certain plans and goals. On the contrary, forced migrants, as a rule, are demotivated, move against their will, have no plans, ideas about their own future and have no reason to continue living elsewhere. They are characterized by an uncertain and unclear condition.

Key words: ethnic memory, American literary crater, eternal return, ethnogenesis, refugee, identity, belonging, existential choice, exile, alienation